

Проф. др СЛОБОДАН ВУКИЋЕВИЋ

СОЦИОЛОШКО УСТАНОВЉЕЊЕ „НОРМАТИВНЕ ЧИЊЕНИЦЕ”

1. Онтологија „нормативне чињенице”

Свака наука трага за „својим чињеницама”, њиховим појмовним (мисаоним) и категоријалним (егзистенцијално-есенцијалним и вредносним) одређењем и тиме дефинише специфичан предмет свог научног истраживања.

Наше истраживање се усмјерава прво на идентификовање онтолошке садржајности „нормативне чињенице” да бисмо дошли до њене категоријалне цјеловитости и појмовног одређења.

Социолошко изучавање „нормативне чињенице” омогућава апстраховање њених утицаја на понашање појединаца и група, конституисање друштвених односа и институција. Сама „нормативна чињеница” ће нам показати чиме се уклапамо у ток историје, а чиме одржавамо локалну временско-просторну одреденост. Неопходно је да при том морамо имати у виду комплексност и богатство друштвене стварности, а то значи плуралистички универзализам у приступу њеном разумијевању. Ни једног момента то не значи умањивање значаја социолошког апстраховања „нормативне чињенице” и њене гносеолошке улоге у објашњењу цјелине друштвене стварности.

„Нормативна чињеница” се односи на значај, значење и смисао које норма има за друштво и човјека, односно које норми придају човјек и друштво. По значају, значењу и смислу које људи придају норми најбоље се може открити структура њихових интереса, а интереси представљају доминантан мотив њиховог понашања, па и понашања у вези са нормама. Теоријски и практично, значајан моменат овдје је предност свијета којим владају интереси предвидљивост и постојаност (Хиршман, 1999). То нам омогућава да приликом успостављања нормативне структуре у друштву

имамо у виду високи степен предвидљивости и постојаности понашања људи у вези са нормама, а то једноставно значи да не одлучујемо наслијепо.

Људско друштво је заједница која постоји и одржава се на основу норми као друштвених правила по којима се успостављају и регулишу одређена друштвена понашања и односи. Сама чињеница да друштвена норма изражава друштвене или моралне вриједности нам је довољна за закључак да њено значење не можемо редуцирати на регулисање понашања као спољњег, видљивог израза дјеловања људи и њихових односа. „Наиме, понашање се јавља у споља видљивим знацима, а норма регулише, бар у извјесном смислу, и мисао и унутрашњи, психички живот лица, на примјер религиозна и морална норма, или однос у имовинском праву између два правна лица не испољава се (у споља видљивом) 'понашању', него у мијењању - повећању и смањењу њихових имовина што се може изразити и апстрактном новчаном вредношћу итд” (Гамс, 1990).

2. Комплексност „нормативне чињенице”.

Комплексност друштвене норме указује на још већу комплексност „нормативне чињенице”. Социолошка наука то може идентификовати некад у смислу: 1) релативно трајних квантитативних релација, али и у смислу, 2) општих чињеница и ординарних релација, структуралних рашчлањавања које се могу изразити свакодневним или у различитом степену формализованим (логичким) језиком (Пијаже, 1979).

Социологија на бази „нормативне чињенице”, која обухвата значај и значење које човјек и друштво придају нормама, те на бази њиховог дјеловања у вези с тим, разумијева цјелину друштвених збивања и антиципира смјер друштвених кретања. Она као номотетска наука на бази „нормативне чињенице” идентификује варијабле које доводе до законитости у кретању и развоју друштвених појава и друштва у цјелини.

Социологија врши диференцирану анализу „нормативне чињенице” с обзиром на поједине саставне дјелове друштвене норме: пропозицију, диспозицију, санкцију и одговорност имајући у виду да норма увијек садржи и циљ који се жели постићи њеном примјеном, то јест да поред каузалног има увијек и телеолошко одређење (Гамс, 1990).

„Нормативна чињеница”, као и свака друштвена појава, има дијахроничну димензију у два смисла: своју оригиналност - појединачан и несводив случај; садржаје којима се уклапа у ток историје појединачних појава и друштвеног живота уопште. Управо са „нормативном чињеницом” уносимо вријеме и простор као унутрашње конституитивне варијабле, које су, иначе, у нормативној структури претворене у непромјенљиве физикалне реалности. У „нормативној чињеници” вријеме и простор се субјективизирају и скидају ону имперсоналност коју имају у нормативној структури. Вријеме и простор тако добијају реално субјективизирану утицајност и друштвено природну динамичност.

3. Смисао категорије „sollen”

Социолошко разумијевање налази у „нормативној чињеници” основу за узрочно и смисаоно тумачење и објашњавање историјског тока друштвених појава и друштва. Социолошки приступ има у виду временску димензију која омогућава откривање закона и сљедствено томе издвајање промјенљивих које омогућавају добијање таквог исхода.

Полазна тачка социолошке анализе садржана је у питању: чију вољу изражава *sollen* (треба) својствено правној норми?

Без „нормативне чињенице” не можемо објаснити карактер настајања норме и садржај одреднице *sollen*, која не значи т р е б а у смислу унутрашње потребе субјекта на кога се норма односи, него има значење *Auftrags* (налога) који је одређеним субјектима дат, непосредно или преко треће особе, да извршавају.

Позната је правна школа која сматра да *sollen* својствено правној норми изражава једино вољу државе, а преко ње вољу друштвених снага (класа) које владају друштвом.

Овдје долазимо на ексклузиван терен социолошке науке у вези са „нормативном чињеницом”, то јест процесом заснивања правне норме и друштвених норми уопште. Процес уобличавања *идеје* у норму, односно дефинисања идеје као норме, социолошки је значајан садржај „нормативне чињенице”, јер идеја садржана у норми и кад се не остварује тако како се предвиђа (што је најчешће у стварности) није без одређеног утицаја на друштвена збивања. Социолошка наука има задатак да идентификује *друштвене снаге* чију вољу и идеје изражава *sollen* садржано у норми. Какав је карактер структуре друштва који је омогућио тим друштвеним снагама да уграде своју вољу у одређену норму. Карактер друштвених снага којима је *наметнута воља* друге стране. Каква је структура интереса друштвених снага које су наметнуле своју вољу у норми. Којим путем и којим друштвеним каналима је све то учињено. Социолошка процјена куд све то усмјерава одређено друштво и човјека у њему. Шта је при свему томе са спојем есенције и егзистенције, и какав смјер има тај спој.

Све су ово друштвене чињенице које социолошка наука, специјално социологија права, посматра у двоструком свјетлу. „Ово двојство гледишта - оног што представља норму за субјект, негдашњи или садашњи, и оног што представља чињеницу за посматрача - још је јасније изражено у једној искључиво номотетској дисциплини, социологији права, која има за предмет правна понашања као друштвене чињенице; дакле, предмет социологије права није да проучава услове нормативне ваљаности, већ да анализира друштвене чињенице у вези са заснивањем и функционисањем таквих норми, што је веома различито” (Пијаже, 979,26). Према томе, социолози преко „нормативне чињенице” разликују оно што је „нормативно за субјект, а што је истовремено предмет анализе посматрача који проучава као чињенице 'понашања' тог субјекта и норме којих се он придржава” (Пијаже, 1979,26).

4. Аутономија „нормативне чињенице” и интерференција норми

„Нормативна чињеница” се не односи само на правне норме. Она је једнако теоријски и методолошки плоносан појам за социолошко проучавање свих друштвених норми: правних, моралних, религијских, обичајних и других. Тако код проучавања моралних чињеница социолог не треба да се бави ваљаношћу норми које субјекти прихватају, већ да истражује „на основу којих процеса они сматрају да их те норме обавезују” (Пијаже, 1979,26).

„Нормативна чињеница” као друштвена чињеница није узрокована само и није само посљедица норми. Њу производе и сам друштвени живот и унутрашња структура интереса, страсти, мотивација и потреба појединаца као и интереса одређених друштвених група. (Вукићевић, 2002). Зато нормативно понашање морамо посматрати као вид социјалног понашања које интерферира са: радним, производним, организационим, функционалним, економским, политичким, демографским, девијантним и другим видовима индивидуалног и групног понашања.

Социолошки је посебно значајно идентификовати карактер *интерференције* норми које припадају различитим областима друштвеног живота. Различите норме - правне, религијске, моралне, обичајне - управо интерферирају у „нормативној чињеници”. Приликом њиховог „сусрета” у „нормативној чињеници” долази до узајамног дејства, при чему се узајамно норме појачавају, слабе или чак поништавају. Тако, на примјер, обичајне и моралне норме у интерференцији са правним нормама могу ојачати ове друге, могу ослабити њихово дејство, а могу довести чак и до њиховог неприхватања. Социологија, поред општег карактера интерференције норми, иде даље у диференцијалну анализу испитујући феномен интерференције норми с обзиром на различите структуре: класно-слојну, културну, етничку, политичку и тако даље.

Постојање посебних подручја - политичког, економског, социјалног и карактер њихових међудејстава егзактно се открива и објашњава на основу „нормативне чињенице”. „Нормативна чињеница” је основа и за праћење трансдржавних феномена и заснивање компаративних социолошких истраживања. Социологија не може прихватити границе држава као круцијалне друштвене оквира. Она предметно мора да се креће за друштвеном, а не државном ареном. Нормативна структура прати државну, а „нормативна чињеница” друштвену арену, тако да легитимност социологије зависи прије свега од „нормативне чињенице”. На томе се заснива неприхватљивост државно-центричког приступа у социологији. Очигледно је да проблем опште структуре система норми у једном друштву не можемо разумијевати и тумачити без контекста цјеловите структуре друштва, а то значи и без „нормативне чињенице” као битног елемента те цјелине.

Социолошко изучавање „нормативне чињенице” у контексту цјелине друштва упућује на филозофске и вредносно-нормативне претпоставке као полазиште. То значи да „нормативна чињеница” као понашање и дјеловање људи у вези са нормама, давање значаја и значења појединим нормама, упућује на општу координацију људских вриједности и убјеђења. Ова социолошка чињеница има нарочити значај у објашњењу чина сублимирања при „производњи” појединих друштвених феномена и друштва као цјелине - посебно у објашњењу карактера промјена и развоја друштва. Социологија преузима обавезу да у „нормативну чињеницу” укључи не само знање него и вриједности, интересе и убјеђења, што претпоставља њихово прецизно научно и практично идентификовање. На њима се темељи и нормативно-институционални модел колектива односно друштва. Модел може бити добар, али изопачен у пракси, или су погрешни ставови теорије на којој се заснива. (Самоуправни модел је полазио од претпоставке да су јединствени интереси свих чланова колектива, па је приликом конфликтних ситуација и штрајкова испадало да се радници буне против самих себе.)

Са филозофских и вредносно-нормативних претпоставки социологија прелази на свој легитиман предмет: егзактно идентификовање „нормативне чињенице” кроз понашање и дјеловање појединаца, група, институција, организација и друштва у цјелини у вези са нормама дајући им одређени значај, значење и смисао. Њихова усмјереност се испољава у потпуном или дјелимичном прихватању одређених норми или њиховом одбијању, а степен прихватања социологија диференцирано анализира с обзиром на различите структурне елементе: класне, слојне, етничке, културне, политичке и тако даље. Социологија тако може идентификовати све битне елементе „нормативне чињенице”, извршити типологију, засновати евидентну научну хипотезу за даља истраживања, рјешавање одређених проблема и противрјечности, остављајући искуству да провјери резултате.

5. *Метод истраживања и метод провјеравања.*

Социолошки обухват „тоталитета збиље” садржан је овдје истовремено у методу *истраживања* и методу *провјеравања*. Обезбијењено је издвајање оног што је *провјерљиво* од оног што је само *рефлексивно и интуитивно* са даљом разрадом специфичних метода за прикупљање егзактне научне евиденције. Методолошки је битно имати у виду да без методе приступа која на специфичан начин обухвата филозофске и друге претпоставке не можемо имати ваљан и научно утемељен, појмовно довољно простран основ за разраду и примјену метода научног провјеравања.

Епистемолошки, социологија кроз „нормативну чињеницу” може да прати и типизира колективно на основу следеће три главне врсте структурирања тоталитета друштва: *адиитивна*, или атомистичка композиција (друштво схваћено као збир појединаца који већ имају својства што

изискују објашњење), *емерџенција* (цјелина као таква ствара нова својства која се намећу појединцима) и *релациони шопијалистичи* (систем интеракција који од почетка преиначава појединце и, с друге стране, објашњава варијације у цјелини)” (Пијаже, 1979,51) - (Подвлачења - С. В.)

Сви назначени модели структурирања тоталитета друштва подразумевају специфично прикупљање показатеља о „нормативној чињеници”, њихово систематизовање и тумачење како са становишта заснивања тако и са становишта функционисања норми. Веома је овдје поучна Русоова дилема: „Хоћу да размотрим да ли постоји каква основа за легитимну и сигурну владавину, када се узму људи такви какви су, а закони онакви какви могу да буду” (у: Хиршман, 1999,38). Ову релацију социологија мора узимати у разматрању односа легитимитета и легалитета, а то може егзактно изучавати једино преко „нормативне чињенице”. Уз то, методолошки приступ обавезује на појмовну цјелину друштва у два вида: удруживање људи у функцији стварања друштвених односа, институција и организација, и удруживање људи у генеричком смислу. За прецизнију социолошку анализу упутно је Пијажеово разликовање двије равни: „*равни стварног понашања и равни „долажења до свијести”*” (Пијаже, 1999,56). Раван стварног понашања омогућава социологији узрочно истраживање, а раван „долажења до свијести социолошку идентификацију саморазумијевања (појединаца) властитог понашања.

Социолошко идентификовање „нормативне чињенице” као специфично мјерење друштвене стварности социологизује ту саму стварност самим тим што извјесне елементе те стварности доводи у везу и тако омогућава појединцима, групама, институцијама и организацијама „долажење до свијести, али сада до нове свијести о друштвеној стварности која ће вршити одређени утицај на њихово даље понашање и дјеловање.

У свим овим релацијама „нормативна чињеница” као понашање и дјеловање људи у вези са нормама јесте сасвим издвојен ступањ структурирања друштвеног тоталитета, и као такав представља својеврсну друштвену појаву коју не можемо редуковати на било коју другу друштвену појаву. Тако она представља потпуно легитиман предмет социолошког изучавања. „Нормативну чињеницу” можемо посматрати као материјалну чињеницу у смислу њеног узрочног дејства, и у смислу разумијевања интенција *sollen* и значења које оно добија. У том смислу имамо двије врсте тумачења: објашњење помоћу материјалне узрочности и разумијевање свјесних интенција и значења.

Назначене теоријско-методолошке поставке дају широке могућности за социолошко посматрање и проучавање „нормативне чињенице”, али и за проучавање структуре одређеног друштва са становишта њене затворености, односно отворености, и, коначно, социолошке процјене да ли је у питању „активно друштво” или не.

У склопу истакнутог обухвата можемо анализирати и стање „онтолошке сигурности” у једном друштву које се односи на „поуздање

које је својствено већини људи када је ријеч о континуитету њиховог самоидентитета и о сталности присутног друштвеног и материјалног окружења дјеловања” (Гиденс, 1998,95). Шта значе норма и нормативна структура у погледу поуздања људи у континуитет њиховог самоидентитета, шта са становишта стабилности друштвеног и материјалног окружења дјеловања. Наравно, овдје се подразумева диференцијална социолошка анализа с обзиром на социјалну, економску, политичку структуру друштва и друге структурне и морфолошке различитости и варијације у једном друштву. Све ове елементе нормативне структуре можемо реално процјењивати на бази „нормативне чињенице” са егзактном оцјеном њиховог укључивања у постојећу структуру и одржавања њеног циклуса. Примарне корисности „нормативне чињенице” можемо процјењивати са становишта логике друштва као система друштвених односа и њима одговарајућих институција, али и са становишта остваривања генеричког смисла удруживања путем „нормативне чињенице”.

б. Структурално-функционалистички и динамички приступ

Очигледно, социолошко изучавање друштва преко „нормативне чињенице” омогућава структурално-функционалистички приступ у разумјевању и тумачењу друштвене стварности, али и динамички приступ у смислу откривања актера спремних и способних за квалитативно мијењање владајућег стања. На том плану социологија ће извршавати свој задатак у откривању цјелина појединих структура друштва и њихових односа; карактер односа нормативне и реалне структуре друштва; степен инхерентности нормативне структуре структурама друштва или друштвених група, или структурама самог субјекта. Једноставно: на који начин и у којем степену је норма постала саставни дио „нормативне чињенице”. Детерминистички однос између нормативне структуре и понашања субјеката не може се објаснити једносмјерним утицајима. Дијалектика овог односа је веома сложена и реципрочног карактера међусобног утицаја структура и субјеката. Ипак, понашање одређених субјеката битно је детерминисано самим конституисањем специфичне нормативне структуре. Чињенице преображавања понашања субјекта „испољавају се у свести субјекта осјећајем обавезе, или „нормативне нужности, а његовом понашању - покоравањем „правилима” (Пијаже, 1979,229). Према томе, узрочност понашања субјекта не треба тражити у његовој свијести, већ у структурама које се налазе у основи тог понашања. Осјећајем обавезе и покоравањем „правилима” субјект преводи нормативне структуре у појмове импликација „нормативне нужности” и свој осјећај „онтолошке сигурности”. Овај феномен се може пратити на примјеру слома комунизма. У свијести људи, чак ни у експертској свијести, није био присутан тако брзи и изненадни пад комунизма, и ако је објективно био структурно нужан (Вукићевић, 2001).

Социолошком имагинацијом, између осталог, можемо захватити моћ и утицај „намјерованих али неостварених учинака”, као и смјер „ненамјерованих али остварених учинака”. Социолошки „идеални тип” „нормативне чињенице” узима у обзир и једну и другу комбинацију да бисмо емпиријским истраживањем могли идентификовати стварну „нормативну чињеницу” и објаснити узроке одступања. Неуспјех у остваривању намјерованих учинака јесте значајна социолошка чињеница која тражи свестрано социолошко објашњење, али ни ненамјеровани а остварени учинци нијесу социолошки мање интересантни и значајни.

„Нормативна чињеница” обухвата и варијације осјећаја и ставове субјекта према норми и у случају када је он прихвата као обавезу. Да ли субјект прихвата одређену норму као принуду или не, као однос подређености, као демократску или аутократску и слично. Проучавање „нормативне чињенице” захвата карактер везе између структуре и понашања субјекта, што је кардинална социолошка чињеница за научно разумијевање, тумачење и објашњавање друштвеног живота и цјелине одређеног друштва. Можемо рећи да се овим проучавањем хвата статика и динамика друштвене збиље у којој је нужно садржана општа чињеница, како је већ Диркем констатовао, да су, сходно процесима принуде, најразличитија друштвена понашања праћена одређеним правилима, односно нормама. „Нормативном чињеницом” социолошко истраживање треба да захвати и сва правила која се односе на положај човјека у процесу рада - техничкотехнолошка правила, правила организације рада и друга правила која битно утичу на положај човјека у друштву и његов друштвени живот уопште.

Норме су несумњиво друштвене природе, а то значи да не настају индивидуално или ендогено. То значи да „нормативна чињеница” битно утиче на настајање норми, чак се може рећи да им претходи. У томе је садржан веома важан моменат социолошког третирања саме „нормативне чињенице”. Указивање на очигледне границе које дијеле норму и „нормативну чињеницу” не значи да не постоје и оне тачке које их спајају. Напротив, без тих тачака не би било њиховог односа, а ни њих као таквих. Према томе, социолошки је једнако важно утврдити како границе које раздвајају тако и тачке које спајају норму и „нормативну чињеницу”. Удаљавање норме и „нормативне чињенице” показује или дистинкцију норме у социјалном механизму, или моралну истрошеност норме. Социолошки је веома битно да се „нормативна чињеница” посматра не само као понашање појединаца, група, институција према норми и давање значаја и значења норми, него и као један од основа, узрока и елемената утицајних на интериндивидуално и интергрупно понашање.

Укупна расправа показује да „нормативна чињеница” има своју структуру у којој социолошким истраживањем можемо идентификовати онај дио који почива на нормама, и посебно онај дио који је такође у вези са нормама, али представља одступање, несаглашавање са нормама. У

даљем разлагању можемо разликовати код првог дијела оно понашање које се односи на вољно прихватање норми и оно које је прихватање норми из нужде и под притиском. Код другог дијела такође можемо идентификовати разне варијације с обзиром на узрок одступања од норми (индивидуалне потребе и интереси, социо-економски услови, групни интереси и положај, политички фактори и тако даље) (Вукићевић, 2002).

И ако је „нормативна чињеница” рефлексција нормативне структуре, ипак је значајно везана за неформалну организацију која настаје на бази саморегулације и самоорганизације. Неформална организација се, наравно, не може редуковати на „нормативну чињеницу”, нити се „нормативна чињеница” може „утопити” у неформалну структуру и социолошки изучавати и објашњавати само на бази ње. Социолошко идентификовање њихове везе претпоставља разликовање два дијела неформалне организације: тип неформалне организације који настаје везано за радну дјелатност и тип социјално-психолошке неформалне организације друштвеног живог а уопште. Све су то убједљиви показатељи да се „нормативна чињеница” као дио неформалне организације мора апстраховати као посебна социјална реалност за чије су разумијевање потребни специфична социолошка теорија и метод.

Специфичним теоријско-методолошким приступом социолошка наука неће дати само допринос у погледу идентификације „нормативне чињенице” већ и на плану оптимизације ситета узајамног дјеловања формалне и неформалне организације друштва. То подразумева откривање и латентних, понекад рушилачких, механизма социјалне организације.

7. Енциклопедиска формулација „нормативне чињенице”

Норма дефинише формалну категорију „sollen” („треба”). „Нормативна чињеница” обухвата понашања и дјеловања људи, институција и организација у вези са заснивањем и функционисањем друштвених норми.

Непосредне или посредне везе понашања и дјеловања, значаја и значења у односу на sollen дају онтолошку садржајност „нормативној чињеници” коју можемо разложити на слjedeће елементе: вољу и идеје, потребе и интересе које изражава sollen садржано у норми; карактер друштвених снага које су наметнуле своју вољу, и оних којима је наметнута воља те степен игнорисања њихових гласова без чијег искуства није могуће стицање објективног знања о друштвеним процесима; структурне канале којима је то реализовано; утицај идеја садржаних у норми (и ако се не остварују у потпуности); значај и значење које за људе и друштво имају норме, односно које им они придају; доминантне мотиве који се испољавају у вези са нормама; изгледи на друштвене промјене и њихов смјер у споју есенције и егзистенције човјека и друштва.

„Нормативну чињеницу” као друштвени процес карактерише општа координација знања, људских вриједности, убјеђења и вјеровања. Свеобухватност „нормативне чињенице” имплицира синхронизовану примјену метода приступа који обухвата филозофске и вредносно-нормативне претпоставке, да би методом провјере егзактно апстраховали оно што је провјерљиво од оног што је само рефлексивно и интуитивно. Овим поступком се пропитује и ваљаност теоријске основе нормативно-институционалног модела организације на свим нивоима.

Изучавањем „нормативне чињенице” социологија прати „колективно ми” кроз три врсте структурирања друштва: адитивну, емергенцију и релациони тоталитет. При томе има у виду двије равни: раван стварног понашања и раван „долажења до свијести”. Прва чини подструктуру доступну узрочном истраживању, друга, појмове и идеолошке системе помоћу којих субјекти оправдавају или сами себи објашњавају своје друштвено понашање (Пијаже, 1979). Однос норме и „нормативне чињенице” садржан је у друштвеној природи саме норме која не настаје индивидуално или ендегено. „Нормативна чињеница” битно утиче на настајање норми, чак им претходи. Границе које дијеле норму и „нормативну чињеницу” не значе да не постоје тачке које их спајају. Немогуће је без „нормативне чињенице” остварити циљ да се кроз право учини да оно што је праведно буде јак а да оно што је јак буде праведно. Уз то, без „нормативне чињенице” није могуће процјењивати да ли је прописано *sollen* одређено оним што је праведно у правди или оним што је нужно у сили (Дерида, 1995). „Нормативна чињеница”, „отклања слабост дискурса коначног рјешења што карактерише норму. „Нормативна чињеница” показује да је о правди немогуће говорити само на основу норме. Пуни дискурс о правди обезбјеђује једино „нормативна чињеница”, а то значи и о неправди и сили. „Ко правду своди на једно начело тај је уништава” (Монтењ). Важно је утврдити границе које раздвајају, али и тачке које спајају норму и „нормативну чињеницу”. Удаљавање норме и „нормативне чињенице” показује: или дисфункцију, или моралну истрошеност норме.

„Нормативна чињеница” је посебан ступањ структурирања друштвеног тоталитета. Она има своју структуру са слојем који почива на нормама, и слојем који је у вези са нормама али представља одступање, неусаглашавање, отпор нормама. У даљем разлагању, код првог слоја, разликујемо оно понашање које се односи на вољно прихватање и оно које је прихватање норми из нужде и под притиском. Други слој се диференцира с обзиром на узрок одступања: индивидуалне потребе и интерес социо-економски положај група, политички фактори итд.

„Нормативна чињеница” је везана и за неформалну организацију друштва која настаје на бази самоорганизације и саморегулације. Она припада неформалној организацији, али се не може утопити у њу и посматрати као њен неиздиференцирани дио. Неопходност иденти-

фиковања „нормативне чињенице” као специфичне социјалне реалности посебно долази до изражаја у разумијавању оптимизације узајамног дјеловања формалне и неформалне организације, што подразумева откривање латентних, понекад рушилачких, механизма социјалне регулације. „Нормативна чињеница” је тако и један од основа, узрока и фактора интериндивидуалног и интергрупног понашања.

Посебно је значајно идентификовати карактер интерференције норми које припадају различитим областима. Правне, религијске, моралне и обичајне норме управо интерферирају у „нормативној чињеници”. Приликом „сусрета” у „нормативној чињеници долази до њиховог узајамног дејства, при чему се појачавају, слабе, или поништавају. Тако, на примјер, обичајне и моралне норме у интерференцији са правним могу појачати ове друге, могу ослабити њихово дејство, а могу довести чак до њиховог неприхватања. Поред општег карактера интерференције норми, социологија врши и диференцијалне анализе: а) с обзиром на различите структуре - класно-слојну, културну, политичку, етничку; б) нормативно понашање као вид социјалног понашања које интерферира са радним, економским, организационим, функционалним, комуникационим, демографским, девијантним; ц) разни аспекти једног истог типа као што је радно понашање нормативно задато и вољно - по избору радника чија компарација показује какве су радникове оријентације, степен заинтересованости, усклађивања својих акција са циљевима организације.

Дијахронична димензија „нормативне чињенице” испољава се у два смисла: 1) као самосвојна појава и 2) као динамична појава која се одређеним садржајима уклапа у ток историје. Социолошким разумијевањем „нормативне чињенице” уносимо вријеме и простор као унутрашње конституитивне варијабле које су у нормативној структури претворене у статичке-физикалне реалности. У „нормативној чињеници” вријеме и простор се субјективизирају и скидају ону имперсоналност коју имају у нормативној равни. Вријеме и простор тако добијају субјективизирану утицајност, природну динамичност, људску смисаоност и трансурочност. Полазећи од социјалног реализма и људске смисаоности „нормативне чињенице”, социолошко разумијевање има значајну основу за узрочно и смисаоно тумачење и објашњење историјског тока. Временска димензија „нормативне чињенице” омогућава откривање закона и, при том, издвајање промјенљивих које омогућавају добијање таквог исхода.

„Нормативна чињеница” као општи појам, категоријално својство друштвених понашања - осјећање „нормативне нужности”, означава оно што је нормативно за субјект, а што је истовремено предмет анализе посматрача. Она усмјерава на откривање узрочности понашања у структурама које су у основи тог понашања. Социологија права темељи свој предмет на „нормативној чињеници као релевантној друштвеној чињеници, а то значи - усмјерење истраживачке пажње на *друштвене процесе* на основу којих субјекти сматрају да их норме обавезују.

Литература:

1. Дерида. Жак (1995) *Сила закона*, Нови Сад, Светови.
2. Гамс, Андрија (1990), *Друштвена норма*, Београд, Савремена администрација.
3. Гиденс, Ентони (1998), *Последице модерности*, Београд, Филип Вишњић.
4. Гурвич, Жорж (1997), *Социологија права*, Подгорица, ЦИД.
5. Хиршман, О. Алберт (1999), *Страсти и интереси*, Београд, Филип Вишњић.
6. Hollitscher, Walter (1985), *Natur und Mensch im Weltbild der Wissenschaft*, Berli Akademie-Verlag.
7. Hubert, M. (1986), *Natur als Kulturaufgabe*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Astalt.
8. Корнобије, Жан (1992), *Правна социологија*, Титоград, ЦИД, Нови Сад, Издавачка књига Зорана Стојановића.
9. Петровић, Гајо (1978), *Мишљење револуције*, Загреб, Напријед.
10. Пијаже, Жан (1979), *Еписемологија наука о човјеку*, Београд, Нолит.
11. Тадић, Љубомир (1967), *Поредак и слобода*, Београд, Култура.
12. Вебер, Макс (1976), *Привреда и друштво*, Београд, Просвета.
13. Волерстин, Имануел (1997), *Како отворити друштвене науке*, Подгорица ЦИД.
14. Вукићевић, Слободан (2001), *Поредак и слобода са стјановићима „нормативне чињенице“*, Београд, Искусства, бр. 9/10.
15. Вукићевић, Слободан (2002), *Транзиција, својина, власништво*, Београд, Институт друштвених наука (зборник: Транзиција и институције).

Dr Slobodan Vukićević

SOCIOLOGICAL ESTABLISHMENT OF “NORMATIV FACTS”

Summary

Every science is searching for “it’s facts”, it’s concept and categorial decree, and by this defines specific subject of it’s science researching. Here, the researching is steered on identification of ontological contents of normative fact in the aim of comprehension of it’s categorial entity and conceptional disposition .

“The normativ fact“ refers to importance , significance and sense wich norma has , in other words, wich is attributed to the norm by man and society , and wich in the air of importance influence on it’s behavior .

Exclusiv term of sociological science is “normativ fact “as behavior of individual, groups, institutions and society with regard to establishment, aplication and changes of social normes.